

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

НАСТАВНО – НАУЧНОМ ВЕЋУ

Одлуком Наставно - научног већа Факултета политичких наука, са седнице одржане 16. септембра 2021. године, формирана је комисија за писање реферата о завршеној докторској дисертацији Браниславе Ђорђевић, под насловом: „**Доминација националних интереса држава чланица Европске уније као препрека јачању Заједничке спољне и безбедносне политике - Случај Исламске Републике Иран**”. Комисију чине:

1. Др Дејана Вукасовић, научни саветник Института за политичке студије, Београд
2. Др Зоран Чупић, доцент Универзитета у Београду – Факултета политичких наука
3. Др Маја Ковачевић, редовни професор Универзитета у Београду – Факултета политичких наука

Комисија има част да Наставно – научном већу Факултета политичких наука поднесе следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

1.1. Подаци о кандидату

Бранислава Ђорђевић је рођена 02.02.1985. године у Бору. Завршила је Факултет политичких наука Универзитета у Београду, смер Међународни односи, 2009. године, са

просечном оценом 9,23. На истом Факултету је 2012. године постала мастер политиколог – међународне студије одбранивши тезу „Русија, НАТО, ЕУ: комплементарни или конкурентски погледи на нову безбедносну архитектуру Европе“. Од октобра 2012. године је студент докторских студија на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на модулу Међународне и европске студије.

Бранислава Ђорђевић је од фебруара 2013. године запослена као референт у Групи за Африку и Блиски исток у Министарству одбране Републике Србије, Сектор за политику одбране, Управа за међународну војну сарадњу.

1.2. Подаци о стручним радовима, учешћу на домаћим и међународним скуповима и стручном усавршавању

Кандидаткиња је у коауторству са Младеном Лишанином објавила рад „Русија, НАТО, ЕУ - комплементарни или конкурентски погледи на нову безбедносну архитектуру Европе”, *Војно дело*, 2013, vol. 65, бр. 1, стр. 101-114. Аутори у овом раду истражују динамику безбедносних односа три кључна безбедносна актера на евроатлантском простору - НАТО-а, Русије и Европске уније. Служећи се упоредном анализом доктринарних и стратешких докумената актера, као и њиховог опажања савремених изазова, ризика и претњи, аутори разматрају да ли је, и у којој мери, могућа њихова садржајна безбедносна сарадња или су њихове позиције супротстављене на такав начин да се краткорочно и средњорочно посматрано, међу њима могу очекивати само спорови и мање или више отворени сукоби. Долази се до закључка да је већина препознатих безбедносних изазова, ризика и претњи заједничка, као и да се ови актери међусобно виде не само као конкурента, већ и као партнери у борби против њих, што отвара могућности безбедносне сарадње.

1.3. Основни подаци о дисертацији

Пријаву докторске дисертације Браниславе Ђорђевић под насловом: „Доминација националних интереса држава чланица Европске уније као препрека јачању Заједничке спољне и безбедносне политике - Случај Исламске Републике Иран”, на основу реферата Комисије о квалификованости кандидата и подобности предложене теме за докторску дисертацију, формиране на Одељењу за међународне студије Факултета политичких наука, усвојило је Наставно-научно веће Факултета политичких наука на седници одржаној 24. јуна 2021. године. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду дало је сагласност на предлог теме докторске дисертације Браниславе Ђорђевић на седници одржаној 13. јула 2021. године.

Докторска дисертација кандидаткиње Браниславе Ђорђевић има обим од 261 стране стандардног текста, са библиографијом од 674 јединица. Коришћењем програма *iThenticate* утврђено је да је дисертација самостално дело аутора.

2. Предмет и циљ дисертације

2.1. Предмет дисертације

Предмет ове дисертације је анализа Заједничке спољне и безбедносне политике Европске уније која до сада није успела сасвим јасно и до краја да дефинише своје стратешке циљеве,

листу истоветних спољнополитичких интереса држава чланица и још увек није остварила довољан и потребан степен јединства. Прокламовани циљеви очувања мира и јачања међународне безбедности и сарадње, односно покушај стицања улоге глобалног актера, у готово свим питањима од међународног значаја, долази у снажну противуречност са тежњом држава чланица да задрже највећи део или целину надлежности у областима спољне политике и одбране, због чега Европска унија није успела да постане глобални политичко-безбедносни чинилац у правом смислу.

Постојеће разлике међу државама чланицама Европске уније у погледу њихових стратешких приоритета и циљева, националних политичких и економских интереса, представљају фактор који значајно одређује домет улоге Европске уније у области безбедности и одбране, односно представљају кључну препреку формирању снажне Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Имајући у виду резултате спољнополитичког ангажовања Европске уније, може се посебно истаћи да су државе чланице Уније те које креирају динамику развоја њене безбедносне димензије, због чега безбедносна политика Европске уније у великој мери остаје у рукама држава чланица, потврђујући принцип поштовања националне суверености.

Одсуство јасно развијеног стратешког разумевања сопствених циљева, приоритета и ефективне улоге Заједничке безбедносне и одбрамбене политике Европске уније је нарочито анализирано кроз билатералне односе кључних држава чланица (Велике Британије (током највећег периода које је покривено истраживањем), Француске и Немачке) са Исламском Републиком Иран, чији се значај за европске земље огледа у његовом географском положају, регионалној улози, величини и броју становника, богатству нафтом и гасом. Ова држава се налази у једном од стратешки и геополитички најзначајнијих региона, између Каспијског мора и Персијског залива, док се процењује да њене резерве сирове нафте и гаса заузимају треће, односно друго место у свету. Такође, Исламска Република остаје једина теократска држава

Блиског истока, чија обележја, пак, чине неизбежни елемент при анализи њеног спољнополитичког деловања.

Улога и значај Исламске Републике Иран на међународној сцени и у региону Блиског истока (који представља поприште различитих нерешених проблема, углавном наслеђених из претходног периода, као и сталних међуконфесионалних и међуетничких анимозитета и сукоба) су недвосмислени. Иранска стратешка позиција у региону никако не може бити игнорисана. Иран не само да представља мост који повезује Исток и Запад, већ је његова цивилизација својеврсна спона ова два света (перцепција иранског руководства о древној персијској цивилизацији која је територијално утемељена и која, као таква, треба да има значајан утицај изван својих граница). Ирански плато пружа алтернативни правац за испоруку робе и енергената Европи, заобилазећи Русију. С друге стране, Ормушки мореуз омогућава Ирану да пројектује своју моћ у области Персијског залива, контролишући пролаз светских испорука нафте. Због улоге и политике Исламске Републике у Авганистану и Ираку, нарочито после свргавања режима Садама Хусеина, у Палестини, Сирији и Либану, као и утицаја иранског фактора на арапско-израелски сукоб, али и развоја нуклеарног програма, Техеран би требало да представља незаобилазног саговорника и могућег партнера Европске уније као целине и њених кључних држава чланица.

Из наведеног се може закључити да Иран представља посебан изазов спровођењу Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, док односи Европске уније са Ираном представљају случај на коме Унија тестира своју спољну и безбедносну политику. Међутим, улога држава чланица у спољним односима Европске уније са Ираном је преовлађујућа, док се Унија више посматра као инструмент пројекције националне политике у међународном контексту него као аутономан ентитет који формулише и заступа општи интерес. Спољнополитичко деловање Европске уније у односу према Техерану је један од показатеља тешкоћа да се Унија конституише као релативно кохерентан ентитет, имајући у виду да државе

чланице настављају да задржавају кључну улогу. Уместо унапред планиране стратегије Брисела, која треба да служи заједничким безбедносним, одбрамбеним, али и економским интересима, политика Уније према Ирану остаје подређена националним интересима њених кључних држава чланица (Велике Британије, Француске и Немачке), оличених у њиховим билатералним односима са Ираном.

У докторској дисертацији кандидаткиња, кроз продубљену анализу спољнополитичког деловања Европске уније према Исламској Републици Иран, истражује на који начин доминација активности кључних држава чланица (у првом реду Велике Британије, Француске и Немачке) и њихових националних политичких, безбедносних и економских интереса у односу са Техераном, детерминишуће делују на јачање Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Временски, предмет истраживања обухвата раздобље од окончања Хладног рата (промењена међународна безбедносна архитектура) све до непосредног периода након закључивања нуклеарног споразума са Ираном (Заједничког свеобухватног плана акције), односно 2015. године.

2.2. Циљ дисертације

2.2.1. Научни циљеви дисертације

Научни циљ дисертације је да се, кроз анализу спољне политике Европске уније, као и спровођење њене Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, у односу према Исламској Републици Иран, пружи одговор на питање на који начин и зашто билатерални односи кључних држава чланица Уније (најпре Велике Британије, Француске и Немачке) са Техераном представљају препреку формирању њене снажне Заједничке безбедносне и одбрамбене политике. Имајући у виду наведено, може се рећи да су научни циљеви дисертације научна дескрипција и научно објашњење.

Када је у питању научна дескрипција као научни циљ, у овом истраживању је описан развој улоге Европске уније као глобалног безбедносног актера, улога и место, али и ограничења њене Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, спољнополитичко деловање Европске уније у односу на Исламску Републику Иран, као и билатерални односи кључних држава чланица Уније са Техераном.

Поред научне дескрипције, истраживање је пружило и одређена научна објашњења, која се огледају у одговорима на неколико важних питања, као што су:

- Како је завршетак Хладног рата утицао на развој глобалне улоге Европске уније, посебно у области њене спољне и безбедносне политике?
- Да ли је Европска унија успела да се профилише као безбедносни актер?
- Какав је значај и улога Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ и која су њена ограничења?
- Да ли Европска безбедносна и одбрамбена политика представља у потпуности одраз међувладине сарадње која чува националну сувереност?
- Који су изазови и тешкоће имплементације Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ након усвајања Лисабонског уговора?
- Какав је геополитички и енергетски значај Исламске Републике Иран на Блиском истоку и зашто Техеран представља изазов за политику Европске уније?
- На који начин се преплићу или супротстављају ирански утицај и улога кључних држава чланица Европске уније у региону Блиског истока?
- Да ли је Европска унија, кроз Заједничку безбедносну и одбрамбену политику, развила јасно разумевање сопствених стратешких циљева, интереса и приоритета у односима са Техераном?

- Како кључни моменти у билатералним односима држава чланица Европске уније са Исламском Републиком Иран утичу на могућности усклађеног деловања Европске уније, кроз њену Заједничку безбедносну и одбрамбену политику?
- У чему се огледа стратегија спољнополитичког деловања Европске уније према Техерану и какав је њен значај?
- Каква је улога Европске уније и њених држава чланица у решавању питања иранског нуклеарног програма?
- Који су кључни узроци и детерминанте иранске спољне политике у односу на Европску унију?
- На који начин билатерални односи кључних држава чланица Европске уније са Исламском Републиком Иран, као и њихови интереси, утичу на јачање Заједничке безбедносне и одбрамбене политике?
- Које су перспективе спољнополитичког деловања Европске уније према Исламској Републици Иран?
- На који начин би снажна и кохерентна Заједничка безбедносна и одбрамбена политика Европске уније на Блиском истоку требало да допринесе заштити виталних интереса Уније као целине, а тиме и њених држава чланица?

2.2.2. Друштвени циљеви дисертације

Друштвена или практична примена дисертације се огледа у пружању јасније слике о значају и улози држава чланица Европске уније у њеном спољнополитичком деловању, односно проблематичној динамици која постоји између националних спољнополитичких модела држава чланица, у првом реду Велике Британије, Француске и Немачке, и изградње Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ.

3. Основне хипотезе од којих се пошло у истраживању

Општа хипотеза:

Европска унија, кроз спровођење Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, није успела да изгради улогу самосталног глобалног актера који је у стању да се понаша рационално, правилно процењујући односе између трошкова и добити и тражећи максималну корист у свеукупним односима са Исламском Републиком Иран. У обликовању и одређењу Европске уније као јединственог безбедносног актера посебан изазов чини њена интеракција са Техераном, чија спољна политика, иако првобитно базирана на револуционарној идеологији, представља резултат рационалне калкулације иранског руководства.

Посебне и појединачне хипотезе:

Прва посебна хипотеза:

У спољнополитичким односима Европске уније према Исламској Републици Иран, прокламовани нормативни циљеви и вредности Уније преводе се преко националних интереса кључних држава чланица, што значајно ограничава стратешки приступ њене Заједничке безбедносне и одбрамбене политике.

Прва појединачна хипотеза: Спољна политика Европске уније према Ирану, иако вишеструка по свом обиму, обухватајући питања могуће сарадње у енергетском сектору, улоге Техерана у решавању израелско-палестинског и сукоба у Сирији, стабилизације Авганистана и

Ирака, али и питања тероризма и људских права, редукована је на службу постизања успеха у преговорима око иранског нуклеарног програма.

Друга појединачна хипотеза: Европска унија, у настојању да изгради идентитет кредибилног глобалног безбедносног актера, кроз питање решавања иранског нуклеарног програма, тестира своје могућности обликовања америчких иницијатива, под плаштом мултилатерализма. И поред конструктивног ангажовања у односу на Иран (кроз дијалог и преговарање), политика Европске уније прати главне одреднице спољнополитичког деловања САД-а према Техерану, која се огледа у конфронтацији и супротстављању теократском режиму, чиме у односима између Уније и Ирана изостаје садржајна сарадња.

Трећа појединачна хипотеза: У случају могућих промена на регионалном нивоу (ситуација у Ираку или оружани сукоб у Сирији) или промена у унутрашњој политици Ирана, односно промена у ставовима Вашингтона, њеног трансатлантског савезника, спољна политика Европске уније према Ирану сведена је на улогу посматрача.

Друга посебна хипотеза:

Политика условљавања Европске уније (ЕУ као актер у међународним односима настоји да делује са аспекта „меке силе“) према Ирану, крећући се по синусоидној линији и обухватајући при том отопљавање политичких и економских односа са Ираном, са једне стране, али и претње и увођење санкција Исламској Републици, са друге стране, повратно утиче на спољну политику Исламске Републике која се може окарактерисати као агресивна по форми и методу функционисања, док је суштински мотивисана дефанзивним разлозима. Европска политика утиче на перцепцију безбедности иранске државе и њених националних интереса, што код иранског руководства појачава осећај угрожености и изазива дефанзивну реакцију, у којој нема више простора за одступање и узмицање.

Прва појединачна хипотеза: Европска политика „конструктивног ангажовања“ Техерана, кроз директне контакте и дијалог, утицала је у одређеној мери на проналажење заједничког основа у преговорима са Ираном, као и перцепцију иранског руководства о намерама Западних земаља, односно постизање коначног договора око иранског нуклеарног програма. И поред закључења споразума о нуклеарном програму (Заједнички свеобухватни план акције), спољнополитичко деловање Европске уније према Ирану не уважава значај нуклеарног програма за Исламску Републику, чији развој представља интегрални део иранског националног идентитета и суверенитета, али и извор националног поноса Исламске Републике Иран.

Друга појединачна хипотеза: Повремено сврставање држава чланица Европске уније уз амерички приступ Техерану, односно подржавање стратегије застрашивања и обуздавања Ирана, насупрот политици „конструктивног ангажовања“ и дијалога, додатно појачава перцепцију иранског руководства о сопственој регионалној геополитичкој заокружености, угрожености националне безбедности и изолованости Исламске Републике (стационирање и деловање међународних борбених трупа у Авганистану и Ираку, распоређени амерички ракетни системи „Патриот“ у Кувајту, Катару, УАЕ и Бахреину, присуство америчке флоте у водама Персијског залива, војна подршка Сједињених Америчких Држава Пакистану, војна сарадња Азербејџана са Вашингтоном и Израелом, положај Ирана у односу на Турску – чланицу НАТО савеза, као и улога и статус Техерана у односима две суседне државе које поседују нуклеарно наоружање). Наведено доводи до усвајања својеврсног проактивног и агресивнијег става, а некада и преемптивне акције, у спољнополитичком наступу Ирана, посебно у региону Блиског истока.

Трећа појединачна хипотеза: Прагматична политика Ирана, вођена националним интересима, представља одговор на активну политику Европске уније и посебно њених држава чланица. Овај својеврсни „противнапад“, а не „напад“, Техерана указује на то да је безбедност

примарни циљ иранског руководства, док је његова политика вођена страхом од губитка суверенитета и аутономије у спољнополитичком одлучивању.

Трећа посебна хипотеза:

Доминација хетерогених националних интереса и циљева (у првом реду безбедносних и економских) кључних држава чланица Европске уније у односима са Ираном, лимитира перспективе спољне и безбедносне политике Уније, али и ограничава њену стратешку еволуцију према Техерану, подривајући могућност ефективне улоге Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ.

Прва појединачна хипотеза: Историја деловања кључних држава чланица Европске уније на простору Блиског истока, као одраз и последица националних стратешких опредељења и дугорочних интереса, дефинише и обликује однос Уније као целине са Ираном, због чега, и поред постигнутог коначног договора око нуклеарног програма, Европска унија не може да оствари улогу јединственог безбедносног актера у односима са Техераном.

Друга појединачна хипотеза: Билатерални односи кључних држава чланица Европске уније са Исламском Републиком Иран, одређени различитим идеолошким ставовима по питању међународних односа, политиком европских земаља према суседним арапским сунитским државама, сукобљеним интересима у региону, различитим циљевима у погледу решавања израелско-палестинског сукоба, као и утицају спољашњих фактора, попут Сједињених Америчких Држава, онемогућавају да Иран постане користан регионални савезник политици Европске уније на Блиском истоку.

Трећа појединачна хипотеза: У односу са Ираном, онемогућен је развој геополитичке и геостратешке димензије деловања Уније, као ни изградња њене улоге глобалног безбедносног актера у суочавању са свим аспектима изазова, ризика и претњи који карактеришу регион Блиског истока, имајући у виду да кључне државе чланице Европске уније нису дефинисале

листу заједничких спољнополитичких интереса и приоритета, у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Структура докторске дисертације кандидаткиње Браниславе Ђорђевић је прилагођена предмету, циљевима истраживања и постављеним хипотезама. Докторска дисертација се састоји од седам делова – увода, четири поглавља, закључка и библиографије.

Након Увода, у првом поглављу дисертације, „Развој глобалне улоге ЕУ након Хладног рата“, кандидаткиња је анализирала тектонске промене које је последња деценија XX века донела у области међународне безбедности. Током Хладног рата безбедносни аранжмани унутар евроатлантског и евроазијског простора заснивали су се, углавном, на односима двеју суперсила – САД и СССР-а – и њиховим уговорима о ограничењу наоружања. Равнотежа снага између суперсила била је неупитно водеће начело у безбедносним прорачунима, док су друге детерминанте и актери играли само споредне улоге.

Окончање Хладног рата 1990-91. године, праћено закључивањем Споразума о конвенционалним снагама у Европи и Споразума о смањењу стратешког наоружања наговестило је да ће начин постављања међународног безбедносног оквира морати да буде темељно измењен. Варшавски пакт је нестао, НАТО је био у процесу тражења новог идентитета и сврхе деловања у измењеним околностима, Европска заједница у процесу трансформације у Европску унију, а нови уговорни аранжмани двеју суперсила оптерећени бројним контроверзама. Вакуум моћи у Источној Европи настао распадом СССР-а и Варшавског уговора, реформе у државама Средње и Источне Европе, уједињење Немачке, као и оживљавање националних сукоба на просторима бивших социјалистичких земаља довели су до промене

европске и светске безбедносне структуре. Поред појаве нових изазова, ризика и претњи, долази и до промене снаге, значаја и броја безбедносних актера.

Последња деценија XX века донела је тектонске промене у области међународне безбедности. Вакуум моћи у Источној Европи настао распадом СССР-а и Варшавског уговора, реформе у државама Средње и Источне Европе, уједињење Немачке, као и оживљавање националних сукоба на просторима бивших социјалистичких земаља доводи до промене европске и светске безбедносне структуре. Поред појаве нових изазова, ризика и претњи, долази и до промене снаге, значаја и броја безбедносних актера.

У оваквим условима тадашња све интегрисанија Европска економска заједница настојала је да буде одговорнија и заинтересованија за сопствену безбедност у свету који се брзо мењао. Промењено међународно окружење захтевало је од уједињене Европе јасније ставове о одређеним питањима, која су узимала примат у међународним односима, али и то да се избори са новонасталим безбедносним окружењем у коме се налазила, као и да пронађе адекватне одговоре на неке од нових безбедносних изазова и проблема. Преображај међународног безбедносног окружења у постхладноратовском периоду доводи до специфичног одговора тек формиране Европске уније, који се огледа кроз покушај да се безбедносна и одбрамбена политика унесе у оквире европске интеграције.

У том смислу, темељним променама у архитектури европског уједињења, потписивањем Мастрихтског уговора о Европској унији, створила се могућност за нешто интензивнију улогу ЕУ на пољу безбедносне политике. Овим уговором се успоставља Заједничка спољна и безбедносна политика која предвиђа уобличавање заједничке одбрамбене политике која би могла водити и ка заједничкој одбрани. Тежња држава чланица да дефинишу и реализују Заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ, као активан одговор на међународна дешавања, била је праћена амбицијом да се развије и Заједничка безбедносна и одбрамбена политика, без које спољна политика не би имала одговарајући кредибилитет. Тако и одредбе

Лисабонског уговора имају за циљ да повећају ефикасност спољне и безбедносне политике Европске уније, као и да ојачају њену улогу међународног актера, усмеравајући се на развој једног кохерентнијег и видљивијег спољнополитичког деловања Европске уније.

У другом поглављу дисертације, „Улога Ирана на Блиском истоку – Изазов за политику Европске уније“ кандидаткиња анализира геополитички и енергетски значај Ирана на Блиском истоку, друштвено-политичко уређење Исламске Републике Иран, али и деловање сепаратистичких покрета у овој земљи. Такође, њена пажња је усмерена на анализу иранског утицаја и односа према земљама у региону: односа Ирана и Ирака, Ирана и Сирије, Ирана и Саудијске Арабије. Најзад, истражује кључне карактеристике спољне политике Исламске Републике Иран у региону Блиског истока, као и улоге кључних држава чланица Европске уније у региону пре формирања Исламске Републике Иран.

У трећем поглављу, под називом „Европска унија и Исламска Република Иран“, кандидаткиња истражује однос држава чланица Европске уније са Ираном који је вишеструк и обухвата питања преговора око нуклеарног програма, могуће сарадње у енергетском сектору, трговине, инвестиција, питања људских права и промоције демократских вредности, али и питање подршке Техерана организацијама које су од стране ЕУ и САД проглашене терористичким. Од Исламске револуције у Ирану 1979. године, када Иран почиње да се означава као независни, проактивни актер који пркоси политикама великих сила у региону Блиског истока, билатерални односи са земљама чланицама Европске уније имали су одређене успоне и падове. За разлику од Сједињених Америчких Држава, европске земље нису одмах замрзле своје односе са Ираном након Исламске револуције. Без обзира на то, њихови односи су више представљали политику обуздавања, него сарадње и исти су осликавали примат очувања безбедности и уважавања принципа реалполитике, наспрам утврђених нормативних вредности

Европске уније, попут унапређења демократије, људских права, слободе говора и улоге цивилног друштва.

Након Иранско-ирачког рата, који је трајао од 1980. до 1988. године и у коме су европске земље, у првом реду Француска и Велика Британија, финансијски и војно подржале режим Садама Хусеина, државе чланице Европске уније су покушале да ублаже разлике на релацији са Техераном, тако што су 1992. године лансирале „критички дијалог” са Ираном. Са њихове стране, интеракција са Техераном могла је бити много ефикаснија у обликовању политике иранског руководства, у односу на дејство санкција. Долазак председника Хатамија на власт у Ирану 1997. године, изазвао је наду да ће Техеран усвојити либералну верзију тумачења ислама, што би умањило њихове идеолошке разлике. За време владавине председника Хатамија економски односи са Ираном достигли су незапамћени ниво, док је Европска унија започела „свеобухватни дијалог” са Техераном, 1998. године.

У тренутку када Сједињене Америчке Државе одбијају да се билатерално ангажују, формира се и развија сарадња између Велике Британије, Француске и Немачке у односу на Иран. Формирање такозване групе Е3 представља модус операнди европске трансатлантске везе са Вашингтоном, али и европске дипломатије са Ираном. Међутим, у случају Ирана и безбедносним питањима, а за разлику од области економије, овакав облик сарадње не може тако једноставно да се преведе у мултилатералну сарадњу, посебно имајући у виду улогу, значај и утицај Сједињених Америчких Држава, али и парцијалне интересе наведених држава чланица Европске уније.

У анализи односа Уније са Техераном уочавају се два важна аспекта. Први се тиче периода у коме је Европска унија водила политику „конструктивног ангажовања“ у односу на Иран, кроз директне контакте и дијалог. Након 2003. године, европска политика доживљава промене, када се државе чланице Европске уније (Е3) сврставају уз амерички приступ Техерану, подржавајући стратегију застрашивања и обуздавања Ирана. Наведена промена у европској политици

представља и прекретницу у постављању Техерана према Западу. Посебно од 2003. године, политика Европске уније према Ирану била је усмерена углавном на преговоре око иранског нуклеарног програма, кроз употребу претњи и увођење санкција, због чега је изостао суштински дијалог између две стране, а самим тим и њихова садржајна сарадња. Иранско руководство је имало изразито негативан став према оваквом редуccionистичком приступу и стратегији Европске уније, истичући да Унија Исламску Републику погрешно третира као објекат политике, коме се треба супротставити, због саме природе државе и њеног режима. На овај начин се наглашава значајна разлика између европског и иранског схватања безбедности, односно њихове перцепције безбедносних изазова, ризика и претњи.

Четврти део дисертације, под насловом „Доминација националних интереса и стратешких циљева Велике Британије, Француске и Немачке“ је посвећен истраживању улоге, али и различитих ставова и политичких и економских интереса земаља из такозване групе ЕЗ у преговорима око иранског нуклеарног програма. Преговарачки процес са Ираном представљао је одређену врсту теста новопрокламоване улоге Европске уније као стратешког актера који се бави безбедносним и питањима неширења оружја за масовно уништење. Упркос дипломатским напорима и улози европских држава – Велике Британије, Француске и Немачке – у закључивању Заједничког свеобухватног плана акције историјског нуклеарног споразума са Ираном, Европска унија није успела да изгради одржив стратешки приступ ангажовања у односу на Техеран.

Изазов успешном спровођењу европске стратегије у оквирима мултилатерализма представљају различити национални интереси, приоритети и дугорочни стратешки циљеви држава чланица Европске уније из групе ЕЗ, тј. њихови појединачни политички, економски и социјални односи са Исламском Републиком Иран. Како би се разумели данашњи односи Велике Британије, Француске и Немачке са Ираном, размотрен је напети развој односа наведених земаља и Техерана, као и то који су унутрашњи и спољашњи фактори утицали на исте.

Кандидаткиња у раду настоји да одговори на то како кључни моменти у билатералним односима држава из групе ЕЗ са Ираном обликују деловање Европске уније као целине, кроз њену Заједничку безбедносну и одбрамбену политику. Имајући у виду сталну напетост између деловања држава чланица, односно доминације њихових националних интереса, и покушаја усклађеног деловања Европске уније као целине, поставља се питање да ли Унија уопште може бити јединствен актер у односима са Ираном. Такође, може ли иранско руководство у Европској унији видети кредибилног глобалног и безбедносног актера ако у интеракцији са Техераном постоји стална изражена противуречност између прокламованих циљева и вредности Европске уније, са једне стране, и уважавања принципа реалполитике и очувања националних интереса држава чланица, са друге стране?

Уважавајући значај политике европских држава (групе ЕЗ) према Техерану, која се огледа у спровођењу стратегије условљаваног, али и конструктивног ангажовања, кроз комбинацију развоја ближих политичких и економских веза са Ираном и претње санкцијама, за разлику од стратегије потпуне изолације и обуздавања Исламске Републике, рад је указао на проблеме, инхерентне европским покушајима имплементације мултифункционалне Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, као и на постојеће изазове успешном спровођењу европске стратегије у оквирима мултилатерализма, али и истакао начине за јачање међусобног разумевања и сарадње наведених држава чланица Европске уније.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Анализирајући односе Европске уније са Ираном, а посебно кључне моменте у билатералним односима Велике Британије, Француске и Немачке са иранском државом – који детерминишу домете њихове садржајне сарадње – може се закључити да се прокламоване

вредности и нормативни циљеви Уније преламају кроз призму националних интереса поменутих водећих чланица, тиме ограничавајући јединствен стратешки приступ Заједничке безбедносне и одбрамбене политике у односу на Иран. Унија се у својој политици према Техерану кретала по синусоидној линији, користећи јачање политичких и економских веза, али и уводећи оштре санкције, казнене мере и претње. Политика условљавања, која је формално била заснована на двоструком колосеку (“штапа и шаргарепе”) заправо је у главним одредницама пратила политику трансатлантског савезника, свдећи се у својој суштини на политику застрашивања, обуздавања и конфронтације теократском режиму у Техерану. Реактивно, спољна политика Исламске Републике Иран, заснована на прагматизму и рационалним калкулацијама, а проткана формом револуционарне исламске идеологије, остаје резултат перцепције безбедности и националних интереса.

Политика Европске уније, односно њених кључних чланица, повратно је утицала на спољнополитичко деловање Техерана. Подршка америчкој политици конфронтације и обуздавања, којој је Унија прибегавала, на уштрб конструктивног дијалога заснованог на обостраном уважавању и равноправним основама, само је јачала перцепцију иранског руководства о угрожености националне безбедности, изолованости и геополитичке заокружености Исламске Републике Иран у региону. Сходно томе, Техеран је прибегао асертивнијем спољнополитичком наступу, а често и преемптивним акцијама. По форми и методама функционисања, окарактерисана као агресивна, иранска спољна политика је вођена дефанзивним разлозима и историјски укорењеним страхом од губитка суверености, независности и аутономије одлучивања; она је реактивна и представља “противнапад”, указујући да је, у условима у којима је сатерана политиком својих опонената, безбедност примарни циљ Исламске Републике.

Европска унија као целина, у покушајима изградње улоге кредибилног глобалног актера, настојала је да њена политика према Техерану буде вишеструка и да обухвата питања могуће

сарадње у енергетском сектору, питања људских права и тероризма, као и улоге Ирана у решавању горућих питања и безбедносних изазова на Блиском истоку. Међутим, и поред наведеног, ова политика је у коначници била редукована на службу постизања успеха у преговорима око иранског нуклеарног програма. Улога Европске уније јесте била важна у постизању коначног нуклеарног споразума са Ираном, али она никако није била одлучујућа. Главни елементи и актери који су довели до компромиса су свакако Вашингтон и Техеран.

Одлука Сједињених Америчких Држава из маја 2018. године о повлачењу из Заједничког свеобухватног плана акције, ставља на тест спремност Европске уније да одржи јединство у питањима неопходности очувања нуклеарног споразума са Ираном. Заправо, имајући у виду одсуство стратешког приступа у политици Европске уније према Исламској Републици, трансатлантско партнерство и националне интересе, циљеве и капацитете Велике Британије, Француске и Немачке (Е3), њихове односе са Вашингтоном са једне и Техераном, са друге стране, али и детерминанте које одређују иранско спољнополитичко одлучивање, врло су ограничене могућности за ефективно очување нуклеарног споразума.

Када се узме у обзир да су се водеће државе Европске уније (Е3) посебно концентрисале на закључивање нуклеарног споразума са Ираном, а да Европска унија није обухватила и уважила потпуну геополитичку слику односа у региону Блиског истока, а посебно узрока иранске спољне политике (и покушаја ширења утицаја у региону), може се очекивати, као резултат овакве редуccionистичке политике, да ће на крају Унија стати на страну Вашингтона.

Билатерални односи водећих држава чланица Европске уније са Исламском Републиком Иран одређени су различитим и сукобљеним интересима у региону Блиског истока, политиком европских држава према суседним арапским (сунитским) земљама, различитим циљевима по питању решавања актуелних регионалних криза и сукоба (у Сирији, Ираку, Јемену, Авганистану, израелско-палестинском сукобу), утицајем спољашњих актера (у првом реду

Сједињених Америчких Држава, али и Израела и Саудијске Арабије) и идеолошким ставовима по питању природе међународних односа.

Доминација националних интереса кључних држава чланица (из групе Е3), попут очувања слободног протока нафте и гаса и обезбеђења континуираног снабдевања енергетским ресурсима, очување извозног тржишта у региону и консолидације политичког утицаја, који је заснован на перцепцији о њиховој улози као неких од најважнијих чинилаца и актера међународне политике, значајно лимитира и спречава развој кохерентне и ефективне Заједничке безбедносне и одбрамбене политике према Исламској Републици Иран, али и онемогућава да Техеран буде користан савезник политици Европске уније у геостратешки и геополитички важном региону Блиског истока.

Из ових разлога у односу на Иран нису дефинисани стратешки циљеви и приоритети у политици Уније, већ доминирају уски национални интереси. У контексту улоге Европске уније као безбедносног актера (развоја и јачања њене ЗБОП) на Блиском истоку и њеног односа са Исламском Републиком Иран, ауторка закључује да Унија треба да има у виду да иранска држава није могући плен и сами објекат интереса страних сила, него представља активног субјекта међународних односа, који има важне елементе за односе на партнерским основама са осталим земљама регионалног и глобалног значаја. Недвосмислени значај и улога на регионалном и међународном нивоу, чине да Иран буде пожељан савезник, али и могућа претња, док националне перцепције и интереси кључних држава чланица у области одбране и безбедности настављају да одлучујуће утиче на улогу Европске уније као глобалног безбедносног актера.

Комисија сматра да је кандидаткиња потврдила основне хипотезе истраживања, а то је учињено применом одговарајућих методолошких поступака. При изради рада коришћена је и обимна теоријска литература, а резултати ове докторске дисертације представљају вредан допринос научним областима међународних и европских студија.

6. Закључак

Имајући у виду комплексност предмета истраживања, аналитичке резултате којима су потврђене полазне хипотезе, оригиналност ставова кандидаткиње, као и научне и друштвене импликације истраживања у докторској дисертацији, Комисија констатује да се ради о значајној и квалитетној докторској дисертацији. Усвајајући овакву оцену, Комисија је имала у виду значај одабране теме, њену теоријску и практичну валидност, као и ширину аналитички обухваћене материје у истраживању. Кандидаткиња је сврсисходно користила обимну и референтну литературу, која се састоји како од теоријских и стручних радова, тако и релевантних међународних докумената. Из те обимне грађе, кандидаткиња је успела да издвоји битне чињенице, које су презентоване на јасан и разумљив начин у доказивању постављених хипотеза. Кандидаткиња је показала самосталност у раду, а резултати провере у софтверу *iThenticate* показали су да је докторска дисертација оригиналан рад аутора.

На основу изнетог, Комисија констатује да је докторска дисертација кандидаткиње Биљане Ђорђевић, под насловом: „**Доминација националних интереса држава чланица Европске уније као препрека јачању Заједничке спољне и безбедносне политике - Случај Исламске Републике Иран**”, самостално и оригинално научно дело и да је урађена у складу са пријавом коју је одобрило Наставно – научно веће Факултета политичких наука, а потврдило Веће научних области Универзитета у Београду. Комисија сматра да су се стекли услови за јавну одбрану докторске дисертације и предлаже Већу да је одобри.

Београд, 28. септембар 2021. године

КОМИСИЈА

Др Дејана Вукасовић,
научни саветник,
Институт за политичке
студије, Београд

Др Зоран Чупић,
доцент
Универзитет у Београду –
Факултет политичких
наука

Др Маја Ковачевић,
редовни професор
Универзитет у Београду –
Факултет политичких
наука